

FILOZOFŠKE I BOGOSLOVSKE SASTAVNICE KARMELIĆANSKE DUHOVNOSTI U SVIJETU I U NAS

ANTE SEKULIĆ

(Zagreb)

UDK 23/28 Karmelićani
Pregledni članak
Primljen: 18. IX. 2001.

1. *Proslovne misli*

a) Obljetnice uvijek potiču promišljanja, proučavanja i prosudbe o predmetu, osobi i zajednici kojima je spomen nakon vremenskog razmaka posvećen. Stota obljetnica karmelićana, drevnoga crkvenog reda među Hrvatima možda neće proteći u gromoglasnim raspravama, člancima i priredbama. Mlada redovnička zajednica i u našim krajevima čuva svoje stoljetne značajke pustinjačkoga i kontemplativnog reda, koji je pozvan na razmatranja o neprolaznim vrednotama te osobnom usavršavanju. No, iz temeljnih odrednica karmelićanskog života prodiru pitanja uvijek zanimljiva za filozofe i bogoslovce. Promišljajući pak o nutarnjim, mudroslovnim i bogoslovnim sastavnicama karmelićanske zajednice pokušavam u ovom radu nizati pitanja (možda i odgovoriti na njih) koja muče svijet, veće ili manje zajednice, vjerske ili društvene, bojovne ili mironosne.

b) U razmatranjima sastavnica karmelićanskog zajedništva, nakon sažetog tumačenja povijesti Reda, suvremenog čovjeka u našim krajevima privlači (ili odbija?) zajednica kontemplativnog usmjerenja. U vremenu iznimnih otkrića i tehničkih dostignuća udruženi su ljudi (osobe) koje prema ustroju Reda dva sata dnevno razmatraju istine o sebi, o smislu života, opstojnosti i svrhovitosti reda. Njegujući duhovnost, osobni duhovni život te potvrđujući da svaka *duša* ima pravo na vlastiti razvitak, na širinu obzora i samostalne, neovisne putove, karmelićanska zajednica upućuje i potvrđuje da i naš suvremenik ima pravo i dužnost težiti za osobnim mirom, nutarnjom srećom (nemjerljivom nikakvim tehničkim pomagalicama). Više ću ipak promišljati o tome nego odgovarati na pitanja koja za mnoge ostaju daleko, i često bez odgovora.

2. Sažeta povijesna tumačenja o Karmelićanskom redu

a) U knjizi o karmelićanima pisci Joachim Smet i Ulrich Dobhan citirali su rečenicu engleskoga karmelićanina Johna Baconthorpea da se svaki crkveni red naziva prema kakvom naselju ili kojem svecu¹ pa se tako drevni kontemplativni samostanci (o kojima je riječ) imenuju karmelićanima prema gori Karmelu.

No, takvo je mišljenje izgrađeno prema legendama, prema kojima je Red utemeljio neposredno sveti Ilija, prorok. Od takva mišljenja utemeljena na legendama razvila se povijesna predaja sve do XII. i XIII. stoljeća o tri razdoblja: starozavjetno (od sv. Ilije do rođenja Isusa Krista), grčko (od Kristova rođenja do sredine XII. st.) i latinsko (od križarskih ratova nadalje).² Neki pisci pak drže da razvitak pustinjačkog života treba tumačiti pojačanim hodočašćima u Svetu Zemlju, pače da postanak i razvitak Karmelskog reda treba promišljati u svezi s velikim križarskim gibanjima. Doista, u crkvenom životu još između IV. i VII. stoljeća nije manjkalo ljudi koji su se povlačili u samoću, a između XI. i XII. stoljeća kao da je procvao takav način vjerničkog života.³

Međutim, pristaše legendâ o neposrednom utemeljenju Reda iz razdoblja života proroka Ilije i Elizeja prihvaćaju misao da je prvo pravilo života pustinjaka napisao jeruzalemski patrijarh Ivan (oko god. 410), drugo antiohijski patrijarh u XII. stoljeću, i konačno treće *Prvotno pravilo* dao je pustinjacima jeruzalemski patrijarh Albert. Legende o postanku Reda zabilježene su u *Epistola Cyrilli de processu Ordinis et variis ejus regulis* u XIV. stoljeću.⁴ No, knjiga se nadovezuje na drugu *Institutio primorum monachorum*, u kojoj se govori o duhovnosti Karmela. Povjesničari novijeg doba misle da su spomenute legende nastale i njegovane kako bi se obranila starina Reda, jer bi nakon dolaska u Europu prvih redovničkih zajednica karmelske predaje potpale pod odluke 13. kanona IV. lateranskog sabora, kojim se nije dopuštao osnutak novih crkvenih redova. Trebalo se, dakle, karmelićanima održati i dokazati da su nastali, bili i postojali prije god. 1215.

b) Ipak je potrebno upozoriti na to da su karmelićansku predaju o njihovim počecima na Karmelu načeli i kritički istraživali te osporavali bolandisti (belgijski isusovci), koji su o tome raspravljali u svojim *Acta sanctorum*.

¹ J. Baconthorpe, *Commentariolum in Ordinis huius regulam*, 36; J. Smet, *Mary mirrored in our Rule*, 1. – Usp. J. Smet, U. Dobham, *Die Karmeliten*, 15.

² A. Stantić, *Karmelićani*, 45.

³ A. Dupront, *La spiritualité des croisés et des pelerins d'après des sources de la première croisade*, u *Pellegrinaggi e culto dei santi in Europa fino alla la crociata*, Todi, 1963, 449–483.

⁴ François de st. Marie, *Le plus vieux textes du Carmel*. Paris, 1944.

Poslije žestokih dugih rasprava (karmelićanin *Danijel od Presvete Djevice* i bolandist *Papenbroeck*) prevladalo je mišljenje da su pustinjaci s Karmela bili najprije uključeni u Europu u pokrete življenja pokore i siromaštva, poglavito benediktinskog koje se ustrojavalo oko gradova. Njihovi samostani su, doduše, postali središta znanosti, gospodarstva, uljudbe i oblasti, ali se u njima postupno gubio sjaj evanđeoskog življenja i svjedočenja: u blještavilu uljudbenih uspješnosti postupno budu zasjenjene biblijske vrednote.⁵

Netom spomenuti pokreti (s brojnim sljedbenicima) isticali su samoću, posebice pokoru. Zvali su ih pokornicima – *agentes poenitentiam*. No, križarski ratovi, pohodi Svetoj zemlji pridonijeli su smislenom otkriću Kristova čovjštva i njegova značenja za kršćanski život. Pokret pokornika – laika nastojao je usmjeriti svoj život prema Kristu koji je živio (sa svojim sljedbenicima) siromašno. Zato se dio europskih pokornika odlučio poći u Kristovu domovinu. Onamo su odlazili s križarima, ali su se kasnije povlačili u samoću, »u pustinju« na gori Karmelu. Jamačno je na njih utjecao i život istočnih monaha. Povlačenje u samoću na goru Karmel kod Ilijina vrela treba pamtitu u tumačenju postanka Reda karmelićana.⁶

c) Pustinjaci na gori Karmelu podrijetlom su iz europskih zemalja; vjerni su pokretu koji se u ono doba širio Europom, ali se razlikuju redovničkim životom navlastitom monaštvu ili kojem kanoničkom redu. Ostali su vjerni odluci i želji da žive u siromaštvu, jednostavnosti i pokori: našli su se na gori Karmelu koja nije bila daleka od bojišnice, uvijek u doticaju s kršćanskom vojskom, preuzimajući dragovoljno službu tješitelja i pomagača pripadnicima kršćanskih postrojbi. Sebi su izgradili sklonište u obližnjem gradiću *Akkonu*, ondašnjoj luci za prekomorska putovanja. Pustinjaci su ipak povremeno izlazili iz svojih osamljeničkih ćelija koje su otkrivene arheološkim iskapanjima. Jamačno su prije na spomenutim područjima gore Karmela od V. stoljeća živjeli grčki monasi (kako je spomenuto), a pustinjaci su ondje našli svoje boravište u XII. stoljeću. Nema, međutim, pouzdanih podataka o stanovnicima Karmela između V. i XII. stoljeća.⁷

Treba pripomenuti da su tijekom XII. stoljeća hodočasnici i križari utemeljili u Siriji i Palestini jeruzalemsko *Latinsko kraljevstvo*, feudalnu državnu tvorevinu, koja je bila složena od pojedinačnih područja podložnih jeruzalemskom kralju. Osim kneževina u Antiohiji i Tripoliju u grofoviji Edesse na sjeveru prostirala se jeruzalemska kraljevina po cijeloj Palestini. Oko

⁵ *Nav. dj.*, 16. – Usp. J. Smet, U. Dobhan, *nav. dj.*, 181, 284. – Danijel od Presvete Djevice spominje se u prikazima povijesti karmelićana kao revnitelj svoje zajednice.

⁶ *Nav. dj.*, 12–14. – Usp. J. Smet, U. Dobhan, *nav. dj.*, 20–21.

⁷ Sister Damian, *El monte Carmelo*, Burgos, (1989), 5–14. (arheološka iskopavanja vodi karmelićanka izvan klauzure).

1099. god. zauzeli su križari Judeju s Ramlehom, Betlehemom i Jeruzalemom, a luka Haifa (Jaffa) bila je jeruzalemski izlaz na more. Luka Akkon bila je sjedinjena s Jaffom i slovila je kao najsigurnije prihvatilište hodočasnika u Svetu zemlju.⁸

U ustrojenom kraljevstvu obnovljene su stare crkve darovima hodočasnika i dobrotom kneževa.⁹ U Palestini je ustrojen jeruzalemski patrijarhat s nadbiskupijskim sjedištima u Tiru, Cezareji, Nazaretu i Patri (Patra).¹⁰ Najpoznatije jeruzalemske crkve prepuštene su augustincima (crkva sv. Groba, crkve na Maslinskom brdu i gori Sionu), benediktincima (Sv. Marije, sv. Ane) koji su imali četiri samostana, benediktinke također četiri, a premonstrantezi dva samostana (u Ramathi i na gori radosti - Montjois). Benediktinci su imali samostan u dolini Jozafata, na gori Taboru u Galileji i u podnožju i u podnožju Karmela (Palmaria).¹¹

Pustinjaci su se naseljavali u Palestini na područjima koji su odgovarali i bili prikladni za život ljudi koji su se odrekli svijeta i željeli živjeti osobni život vjere i odricanja.¹² Palestina i Egipat slovila su kao klasične zemlje pustinjača sa spomenom na svetački i uzorni život Hilariona, Sabe, Teodozija, Antuna, Pavla i dr.¹³ Pobjeda sultana Saladina kod Hattina (1187) izmijenila je odnošaje među žiteljima palestinskim i otežala rad crkvenih redova kao i život pustinjača. U zbivanjima nakon spomenute Saladinove pobjede padali su postupno gradovi, a jeruzalemski patrijarh preselio je svoje sjedište u Akkon. Zabilježeno je da su svoje samostane napuštali franjevci (Jeruzalem, Betlehem, Nazaret i dr.)¹⁴, a i dominikanci svoje (Jeruzalem, Akkon).¹⁵

d) Budući da su se izmijenile društvene prilike (i crkvene), karmelićani, koji su stizali kao križarski bojovnici, a poslije se odlučili za pustinjački život, pomišljali su (i spremali se) za povratak na europsko tlo. Treba imati na umu da su se na povratak spremali kao zajednica kojoj je jeruzalemski patrijarh Albert dao *Prvotno pravilo*.

⁸ J. Smet, U. Dobhan, *nav. dj.*, 17. (u knjizi se spominju priobalni gradovi: Cezareja, Bejrut, Sidon, Tyr i dr.)

⁹ Jacques de Vitry, *Historia Hierosolimitana*, vidi u: J. Bongars, *Gesta per Francos I*, Hanoviae, 1611, 1047–1124.

¹¹ Usp. R. Röhrich, *Syria sacra*. Zeitschrift des Deutschen Palästina Vereins – (prema J. Smet, U. Dobhan).

¹² Usp. U. Berliere, *Les anciens monastères bénédictins de Terre Sainte*. Revue Benedictine, 5(1888), 437–466.

¹³ Usp. J. Smet, U. Dobhan, *nav. dj.*, 18.

¹⁴ Usp. W. Bulst, *Theodovici libellus de locis sanctis*. Heidelberg, 1976, 11 ss.

¹⁵ M. Holzapfel, *Handbuch der Geschichte des Franziskanerordens*. Freiburg im Breisgau, 1909, 264.

Albert je svojim Pravilom bio ujedinitelj pustinjaka u zajednicu, u kolegij, kako se može pročitati u *Ustanovama* (Constitutiones) god. 1281,¹⁶ a god. 1462. također se nalazi zabilježeno: »Quos Albertus Jersolimitanae Ecclesiae Patriarcha et Sedis Apostolicae legatus, ante concilium lateranense in unum collegium congregavit«. ¹⁷ Albert je svojim radom i Pravilom pravno ustanovio zajednicu (kolegij) pokornika pustinjaka, koji su živjeli na obroncima gore Karmela kraj Ilijina vrela, koji su se u novonastalim prilikama spremali na povratak u svoje europske zavičaje.

U nekim knjigama o karmelićanima složen je naslov poglavlja *Von Ost nach West*¹⁸ u kojem se raspravlja o povratku redovnika s Karmela (u XIII. stoljeću) u europske zemlje. Izgleda da je prva oveća skupina redovnika krenula prema Europi 1238.¹⁹ Neki su se nastanili na *Cipru*, neki u *Messini* na Siciliji, a neki su pošli u Englesku i s pomoću Williama *Vesca* i Richarda *Greya*, koji su bili u pratnji Rikarda *Cornwalla* u križarskim pohodima te jamačno ondje upoznali karmelićane, osnovali samostane u Hulnu i Aylesfordu 1242.²⁰

Prvi samostan na francuskom tlu osnovan je 1235. u *Valencienneu*²¹. Preseljavanje s Istoka na Zapad, izgleda, pojačalo se nakon neuspjeha dviju križarskih vojni koje je predvodio sv. Ljudevit IX, francuski kralj. Od toga vremena sve više slabi zanos za Svetu zemlju, premda je papa Grgur X. sve poduzeo i na *Lyonskom saboru* 1274. propisao desetinu koja se imala davati u korist obrane Svete zemlje.

Doselidba u zapadna područja Europe (sjeverna Francuska, Norfolk, Kent) nametnula je karmelićanima veliku skrb oko potvrde pravila života. Pravilo jeruzalemskog patrijarha Alberta potvrdio je svojom bulom *Ut vivendi normam* papa *Honorije III.* (30. siječnja 1226)²². Tri godine kasnije 6. travnja 1229. papa *Grgur IX.*, svojom bulom *Ex officio nostro* opet je potvrdio *Pravilo*. Treba imati na umu već spomenutu odredbu Lateranskog sabora o zabrani osnutka novih crkvenih redova; trebalo je zato imati potvrdu da su karmelićani postojali prije spomenute saborske odluke.

¹⁶ *Constitutiones Londinenses anni 1281.* – *Analecta Ordinis Carmelitarum.* Roma (1950), 208.

¹⁷ *Sacrae Constitutiones nove Fratrum et Sororum de Monte Carmelo* 1462. Venetiis, 1499.

¹⁸ J. Smet, U. Dobhan, *nav. dj.*, 28. (u hrvatskoj literaturi: Od istoka na Zapad – A. Stantić, *nav. dj.*, 26).

¹⁹ Vincenzo de Beauvais (Bellocense), *Bibliotheca mundi*, I–IV. Duaci, 1624, IV. pag. 1275.

²⁰ Joannes a s. Famika. *Histoire de l'Ordre de Notre Dame du Mont Carmel dans la Terre sainte sous neuf premiers prieurs généraux.* Maastricht, 1798, 31.

²¹ Gulielmus de Sanvico, *Chronicum de multiplicationes religiosorum carmelitarum in provincia Syriae et Europae et in perditione monasteriorum Terrae sanctae.* Speculum Carmelitanum sive historia Ordinis Fratrum Carmelitarum, Antwerpiae, I, 1680, 36.

²² *Bull. Carm.*, I. svez. 12 – *AOCarm C*(1914), 218. (*Analecta Ordinis Carmelitarum Calceatum*).

Ponovna papina potvrđuje prvoga Pravila dala je pravo na opstanak i osigurala je karmelićanima položaj koji su već imali franjevci: nisu morali prihvatiti ni jedno od postojećih redovničkih pravila, nego su imali svoje – *regula aprobata*. U buli je papinoj bila i obveza siromaštva – *inhibitio possessionum*. To ih je uključilo među redovnike poput franjevaca i dominikanaca.²³ – Papina bula od 9. travnja 1229. dopustila je karmelićanima povlasticu: Sveta Stolica preuzela je pod svoju zaštitu Karmel.

e) Negdašnji pustinjaci s gore Karmel željeli su na europskom tlu nastaviti svoj način života. No nije potrajalo dugo kada je nakon karmelićanske doselidbe u zapadna europska područja papa Inocent IV. (koji je stolovao tada u Lyonu) preuredio Albertovo pravilo. Generalni sabor karmelićana uputio je spomenutom papi dva svoja izaslanika (Petra i Reginalda) da im se preurede i usklade Pravila prema potrebama i običajima crkvenoga života onoga doba. Papa Inocent IV. svojom je bulom *Quae honorem conditionis* (21. listopada 1247)²⁴ objasnio, ispravio i ublažio Pravilo kako bi karmelićani što uspješnije radili ne samo za svoje dobro i spasenje nego i za opće dobro, za spas bližnjega. Papa je dao pravo, dopustio je redovnicima prosi ti pa je tako usmjerio karmelićane »prosjачkim redovima«. Treba pripomenuti da je papa prije svoje odluke objelodanjene u spomenutoj buli za posao oko preuredbe karmelićanskog Pravila imenovao dvojicu dominikanaca: stožernika Huga od sv. Sabe (izvršnog pravnik a koji je na Lionskom saboru 1245. bio papin savjetnik) i Vilka (*Gulielmus*), biskupa u Anteradosu.²⁵

Pogleda li se pozorn o što su pape svojim odlukama izmijenili ili ublažili *Prvotno pravilo*, neće biti teško zaključiti da izmjene nisu velike. Značajka, temeljnica *Pravila* je kontemplativnost, no nigdje se ne govori o djelatnom apostolatu. Ništa nije promijenjeno u odnošaju na pustinjački ustroj života; i dalje su ostale odijeljene ćelije stanovanja u kojima ili pored kojih redovnici trebaju ostati danju i noću razmišljajući o Zakonu Gospodnjem i u molitvi, kako to ističe Pravilo.

No, papa Inocent IV. učinio je karmelićane redom »papinskog prava«. Bili su doduše uključeni među »prosjачke redove« mješovitog života (*vita mixta*) kao i franjevci, dominikanci, augustinci i drugi, ali su nastale teškoće i nesporazumi.

Prva je teškoća nastala oko pitanja »poslanja« – *missio canonica*. Naime, pravo ispovijedanja vjernika i propovijedanje imali su biskupi i župnici. Budući da su pripadnici prosjачkih redova i propovijedali i ispovijedali, nastali su nesporazumi između njih i biskupa te župnika. No, kako su pape navri-

²³ Bula *Religionis vestrae* – Bull Carm, I., 5. (Bullarium Carmelitanum; Roma, 1715)

²⁴ Archivio Segreto Vaticano, Reg. Vat. 21. f. 465 v – 466 r; – Bull Carm I. svez. 8–11; – G. Wessels: *Antiquissima copia regulae Ordinis nostri*; AO Carm 2(1911–1913), 556–562.

²⁵ *Nav. dj.*, ondje.

jeme shvatili značenje prosjačkih redova za Crkvu i kršćanstvo, svojim su odlukama branili i štitili redovnike od biskupa raznim povlasticama.

Papa Inocent IV. daje karmelićanima povlasticu koju su već imali franjevci i dominikanci – da smiju propovijedati i ispovijedati. Daje im povlasticu »*missio canonicae*«, koju je obnovio papa Urban IV. (8. svibnja 1262). Povlastice papa Aleksandar IV. obnavlja 3. ožujka 1256²⁶. Osim toga, isti papa ovlašćuje da se mogu dijeliti sakramenti i obaviti pokop ukućana, »*familiares*«. To je bilo 13. veljače 1259.²⁷ Istim pismom zabranjuje se da im drugi smetaju u slavljenju božanske liturgije u njihovim oratorijima, dopušta se da smiju imati svoje crkve sa zvonima i grobljima i slobodna slavlja u svojim crkvama. Papa Klement IV. god. 1267. u svom pismu daje smjernice za gradnju samostana ili oratorija i izričito ubraja i karmelićane među »prosjačke redove«.²⁸

Uredbama i preinakama Pravila papa Inocent IV. uveo je karmelićane među kleričke redove; karmelićani su postali kontemplativno-aktivni crkveni red. Svojim ustrojem i načinom života, odlukom Rima bili su izuzeti ispod vlasti biskupa (o čemu se može raspravljati tijekom crkvene povijesti od XIII. stoljeća do naših dana). Jamačno je zanimljivo pripomenuti da su pape razlikovale unutarnji život jednoga od drugoga reda, pa tako primjerice papa Aleksandar IV. ne dopušta prijelaz iz Karmelskog reda u dominikance zbog oštrijeg pravila – *arctior regula*; karmelsko je, naime, pravilo strože od dominikanskog.²⁹

Na temelju papinskih uredaba i crkvenih propisa karmelićani su uredili svoje *Ustanove* (Constitutiones). Pouzdana je vijest da su napisane god. 1281. (prema nekim piscima već god. 1256) i prihvaćene na Generalnom saboru (kapitulu) u Londonu (preuređene su god. 1294), a sadržajno su slične onodobnim dominikanskim. Već tada vrhovnik Reda ne traži potvrdu izbora od biskupa, nego snagu ima na temelju postupaka koje je odobrio papa.

f) U razvitku Reda onoga doba karmelićani su provodili svoj život prema načelu *vita mixta* (mješoviti život) povezujući izvornu kontemplativnost s novim zahtjevima za sudjelovanjem u dušebrižništvu. Trebalo je stoga podići razinu bogoslovske izobrazbe i uljudbe.

Među karmelićanskim skolasticima spominje se najprije *Gerardo di Bologna* (umro je 1317).³⁰ Nažalost, nije dugo djelovao u Parizu jer je god. 1297.

²⁶ Special gratia, 8, 17. svibnja 1261. Bull Carm. I, 13.

²⁷ *Ad audientiam nostram*, 13. veljače 1259. Bull Carm. I, 18 – Filippo Ribotti, *De institutione primorum monachorum. Speculum carmelitarum sive historia Ordinis Fratrum beatissima Mariae de Monte Carmelo*. Antwerpen, 1680, 60.

²⁸ Usp. J. Smet, U. Dobhan, *nav. dj.*, 33–35, 411.

²⁹ Usp. J. Smet, U. Dobhan, *nav. dj.*, ondje.

³⁰ B. Xiberta, *De Summa Theologiae magistri Gerardi Bononiensis (...)*; AO Carm C 5 (1923–1926), 74–110.

izabran za vrhovnog poglavara Reda, a sačuvana su samo njegova rukopisna djela *Quaestiones ordinariae*, *Quodlibeta*, *Summa*³¹. Guy Terreni iz Perpignana (umro 1342)³² poučavao je u Avignonu i Perpignanu, a učenik mu je bio *John Baconthorpe*. Pisци misle da se u svojim skolastičkim raspravama i učenju Terreni može uspoređivati s onodobnim filozofima. I njegova su djela ostala neobjelodanjena; u njima raspravlja o metafizici, etici, fizici i politici. Poznata su mu djela i *Quaestiones ordinariae de Verbo*, *Quaestiones disputatae*, sačuvana su mu također djela *Commentarium super Decretum* (objelodanjeno u Parizu 1528) i *Summa de haeresibus* (Köln, 1631).³³

Povjesničari Reda drže *Johna Baconthorpea* najznačajnijim skolastikom karmelićana. Rođen je u Baconthorpeu, studirao je u Oxfordu pod vodstvom karmelićanina Roberta Wlasinghama, a u Parizu pod vodstvom spomenutog Guya Terrenija. Nazvan je *doctor resolutus* i uspoređuju ga s Duns Skotom. U svojim raspravama bio je sklon kritici. Njemački pisци John Smet i Ulrich Dobhan drže: »man könnte ihn mit Gerardo di Bologna vergleichen«. ³⁴ Izgubljeni su njegovi komentari Aristotela, Augustina, poslanica sv. Pavla i Anselma Canterburyjskog, ali objelodanjeno je djelo *Quodlibeta* (Venecija, 1527). Iz Bologne je bio rodod *Michele Aiguani* (umro 1400), proglašen doktorom u Parizu (1375–1380). Među njegovima su djelima predavanja o knjizi *Izreka* (Milano, 1510; Venecija, 1622), tumačenja o psalmima (Alcala, 1524), o spisima Matije, Luke, Ivana i dr. Poznato mu je djelo *Dictionarium sacrum*. Sačuvane su mu u rukopisu korizmene propovijedi.³⁵

U promatranju povijesnih spisa i rasprava u ranom razdoblju Karmelskog reda treba znati da se radi o kraćim ljetopisima, priručnicima i zbirkama papinskih odluka s priznanjima Redu i njegovu marijanskom obilježju. Sredinom XIV. stoljeća nastaju anonimne rasprave i spisi o počecima Reda u kojima se govori o pustinjacima iz Ilijina i Elizejeva vremena kao pretečama karmelićana. Prema početnim riječima imenovani su latinski *Qualiter et quomodo*³⁶. Anonimni je povijesni spis *De inceptione ordinis* (oko god. 1320)³⁷, dok je o počecima skolastički raspravljao i spomenuti John Baconthorpe u djelu *Compendium* (1324–1333).

³¹ *Nav. dj.*, ondje.

³² J. Smet, N. Dibhan, *nav. dj.*, 84, 419.

³³ B. Xiberta, *De scriptoribus (...)*, 324–393.

³⁴ J. Smet, U. Dobhan, *nav. dj.*, 85.

³⁵ Anastasius u s. Paulo, De Michele Aiguani de Bononis, AO Carm D 4(1924), 41–63.

³⁶ Victor Roefs, *Chronicon »Qualiter et quomodo« de origine Ordinis Carmelitarum*. AO Carm C 12 (1946–1948), 70–74.

³⁷ Sadržaj rasprave pod naslovom *De inceptione Ordinis beatæ Mariæ Virginis de Monte Carmelo* objelodanjen je u AO Carm, C 8(1932), 178–183.

Spominju se pisci priloga za povijest Reda: *Jean de Venette* djelom *Chronicon* (1348–1357), *William od Coventryja* s djelima *De duplici fuga*, *Chronica locus*, *De adventu Carmelitarum in Angliam*; *Johannes von Hildesheim* napisao je *Dialogus* (1370), *Joannes Grossi* pak *Viridarium* (1395). Povijesna je zbirka *Felipa Ribota De institutione et peculiaribus gestis Carmelitarum* (nastala između 1380. i 1390). Ljetopisni spis napisao je Vilim de Sanvico, koji je u godini propasti Jeruzalemskoga latinskog kraljevstva (1291) bio provincijal u Svetoj zemlji. O prvim promjenama Pravila raspravljao je Sibertus de Beka u spisu *De consideratis super Carmelitarum regula*.³⁸ Spomen nekih djela i pisaca nije potpun jer su karmelićani bilježili zbivanja i otkrivali svoje davne početke, ali su također i drugi pisali o njima (primjerice dominikanci).

3. Kontemplacija i izobrazba redovnika

a) Zanemarujući slijed povijesnih događaja čini se uputnim odgovoriti na pitanja o kontemplativnom životu i izobrazbi karmelićana. Život koji je zabilježen u Pravilu, duhovni redovnički život zahtjevan je, traži od osobe duhovni zrelost, iznimnu zauzetost. Naime, kontemplacija (lat. *contemplari*) znači motrenje, promišljanje, razmatranje, duboko razmišljanje o nečemu što je bitno, iznimno značajno i vrijedno. Za uspješnost takva razmišljanja i poniranja u srž pitanja potrebna je umna sposobnost, misaona upućenost u postupak kojim se postiže sabranost shvaćanja i razlikovanja bitnoga od nebitnog, akcidentalnoga od onoga što nije. K tomu treba pripomenuti da su negdašnji pustinjaci s Karmela u novim prilikama, u novim uvjetima prihvatili službu u Crkvi i društvu. Pustinjačka sobica, dnevna šutnja, odricanje i motrenje trebali su biti temeljci na kojima se morao graditi dušobrižnički rad. U relativno skromnom radu teško je odgovoriti na pitanja koja naviru iz raskošnog vrela znatiželje.

Davni pustinjaci nisu prolazili kroz škole, o svećeništvu nisu razmišljali (možda je po koji među njima bio svećenik). Ali promjena u društvenim i crkvenim odnošajima upućivali su monahe na stjecanje znanja. Isticalo se, doduše, i dalje da je obilježje karmelićana kontemplativnost, povučenost, skromnost i pobožni život. Karmelićani (kao i hrvatski pavlini) postupno su se uključivali u europski uljuđeni život, stjecali znanje za svoj osobni, redovnički i crkveni život.

b) Već je spomenuto da su se karmelićani morali spremati za svoj budući svećenički poziv i dušobrižnički rad. Opći redovnički sabor karmelićana (generalni kapitul) u Londonu (1261) složio se o osnutku samostana u kojemu

³⁸ Spec Carm, 1507, ff. 52–v–53v (Speculum Ordinis Carmelitarum ... Venetiis 1507).

bi bila učilišta – *studia generalia*,³⁹ o čemu piše i u *Ustanovama*.⁴⁰ Morale su se k tomu započeti studije *artes liberales* (trivium: gramatika, dijalektika i retorika; quadrivium: aritmetika, glazba, geometrija i astronomija),⁴¹ a glavno bogoslovsko učilište, *studium generale* bilo je u ono doba u Parizu.⁴² Od slušača se tražilo najprije dobro znanje latinskog jezika (*sie es fliessend sprechen können* – kaže njemački pisac). U Engleskoj su na sveučilištima u Oxfordu i Cambridgeu redovnici stjecali najviše akademske naslove. U razvitku sveučilišne izobrazbe isticali su se poticajima pojedini vrhovnici (primjerice Pierre Raymond de Grasse), a nicala su nova *studia generalia* u Bologni, Kölnu i Londonu (1321), zatim 1324. u Toulouseu, Firenzi, Montpellieru i Avignonu, god. 1333. u Barceloni, Napulju i Milanu te god. 1345. u Perpignanu, Brüggu i Cahorsu. Krajem stoljeća, 1379. podignuta su redovnička učilišta u Pragu i Valenciji na stupanj generalnih učilišta.⁴³

O nastavnom rasporedu i sadržaju u karmelićanskim učilištima onoga doba ne bi se moglo reći što bi ih razlikovalo od ostalih redovničkih škola: najprije se učilo »pro forma simplici«, a zatim su neki polazili *studia particularia* (*informatores et lectores*). Napokon je slijedio studij *pro forma lectoratus*.⁴⁴

Zanimljivo je bilo stupnjevanje sveučilišnog studija u Parizu gdje je slušač morao provesti najprije četiri godine kao *baccalaureus*, zatim dvije godine kao *biblicus*, zatim dvije godine kao *sententiarius*, da bi zatim kao *baccalaureus formatus* morao polagati ispite i održati javne rasprave. Stekao bi tako doktorat i licencijat za proučavanje. Poslije svih tih postupaka morao je provesti godinu dana kao *magister-regens*. Nakon povratka u svoje redodržave redovnici s visokom naobrazbom i akademskim stupnjevima bili su u učilištima svojih provincija predavači i odgajatelji.⁴⁵

c) U zbivanjima sredinom XV. stoljeća izbio je žestoki nesporazum oko crkvenih »prosjackih redova« u kojima su se istaknuli i brojni karmelićani braneći kao i ostali redovnici svoje povlastice, poglavito izuzeće (*exemptio*) is-

³⁹ J. Smet, *The Life of Saint Peter Thomas by Philippe de Mézieres*. Roma, 1954, 58.

⁴⁰ Otho Merl, *Theologia Salmanticensis*. Untersuchung über Entstehung, Lehrrihtung und Quellen (...). Regensburg, 1947, 9–28.

⁴¹ Usp. Kottje, Raymond – Moeller, Bernd, *Ökumenische Kirchengeschichte*, II. Mainz–München, 1978, 454.

⁴² M. Felibien, *Histoire de la vie de Paris*, III. Paris, 1725, 217–221.

⁴³ MHC, 56, 153 – MHC 53, 122, 150 – *Constitutiones* 1369, 62, – ACG, I., 80, 134, 123, 142 i dr. (*Acta Capitulorum Generalium*; Roma, 1912–1914).

⁴⁴ ACG, I, 62 f.

⁴⁵ Palemon Glorieux, *Répertoire des maîtres en théologie de Paris au 13e siècle*, II. Paris, 1933–1934, 15–26.

pod biskupske jurisdikcije. No, bilo je i drugih sučeljavanja u zapadnoj Crkvi tijekom spomenutog stoljeća; posebice se u crkvenoj povijesti spominje pokret *Johna Wycliffa* (1324–1384), sveučilišnog profesora u Oxfordu. Spomenuti se predavač protivio bogatstvu i bogaćenju klera, bio je protiv nametnutoga plaćanja desetine te je isticao da svjetovna moć šteti Crkvi, čija vlast i utjecaj počiva na milosti Božjoj. Wycliff je imao također svoja mišljenja o euharistiji. U raspravi su sudjelovali učenjaci oko oksfordskog sveučilišta (William Berton, Nicholas Hereford, Philip Repindon) i nadbiskup londonski William Courtenay. Održana je crkvena sinoda u Londonu (1382) kod dominikanaca. Sudjelovao je i *John Cunningham*, provincijal (1393–1399), zatim *Richard Maidstone* (umro 1396) i crvenokosi Peter Stokes.⁴⁶ No, treba spomenuti i druge sudionike londonske sinode kod dominikanaca, pripadnike Karmelskog reda: provincijala *Roberta Ivoryja*, zatim *Roberta Glanvyla*, *Johna Thomstona*, *Johna Cheseldena* i druge koji su učeno raspravljali o Wycliffovim postavkama.⁴⁷ Žestoke su bile rasprave god. 1382. u kojima se isticao *Stephen Patrinton* (umro 1417), prior oksfordskog samostana. Poticao ga je i kralj *Richard II.* svojim pismom od 14. srpnja 1382. Pripomenuti treba da je Patrinton postao kasnije redodržavnik (1399–1414), ispovjednik kralja *Henrika V.* i biskup.⁴⁸ Patrintona je naslijedio u službi redodržavnika *Thomas Netter*, koji je spomenutu službu preuzeo god. 1414. Propovijedao je na krunidbi Henrika V, pratio je kralja u Francusku (kralj umro u Bois de Vincennes), a njegova nasljednika Henrika VI. pratio je na krunidbu u Paris, no umro je 5. studenog 1430. u Rouenu.⁴⁹ Netteru se pripisuje veliko djelo *Doctrinale antiquitatum fidei Catholicae ecclesiae*; slovio je kao veliki bogoslovac XV. stoljeća.

d) Tijekom XV. stoljeća na povijest karmelićana utjecala su općeeuropska gibanja poznata kao humanizam i renesansa.⁵⁰ Među humanistima ističe se *Ivan Krstitelj iz Mantove* – Battista Spagnoli Mantuanus (1447–1516), koji se razvijao pod utjecajem talijanskih humanista Giorgia Tifernata, Giorgia Merula i padovanskog filozofa Paola Begelardija.⁵¹ Bio je poznat i djela su mu doživjela više izdanja; na cijeni su mu prozna djela koja su mu prema općem sudu bolja od pjesničkih ostvarenja. Spominju mu se djela: *De vita beata*, *De calamitatibus temporum*; *Parthenicae prima*, *De patientia*, *Eclogae*, *Sylvae* i dr.

⁴⁶ Arnold Williams, *Protectorium pauperis* (...), 132–180.

⁴⁷ Shirley Waddington, *Fasciculi zizaniorum magistri Johannis Wycliff cum tritico*, London, 1858, 272–291, 296–333.

⁴⁸ DNB, 15, 492 f.

⁴⁹ J. Smet, U. Dobhan, *nav. dj.*, 64–67.

⁵⁰ Benedict Zimmerman, *Les Carnes humanistes* (environ 1465 jusque 1525). Études Carmelitaines, 20(1934), II, 155–195. – Isti, *Les Carnes aux Universités du Moyen Age*. Études Carmelitaines, 17(1932), I, 82–112.

⁵¹ Edmondo Coccia, *Le edizioni delle opere del Mantovano*. Roma, 1960, 33–37.

Među flamanskim je humanistima karmelićanin *Arnold Bostius*. Uz opću tematiku u doba humanizma spominje se kao marijanski pisac, jer mu se knjiga *De vita Mariae formi* drži značajnim djelom za proučavanje duhovnosti.⁵² Spominju mu se djela: *De illustribus viris*, *De beata vita* i dr.

Učenik Bostiusov bio je *Robert Gaugin* (1433–1502), čuveni govornik i kustos kraljevske knjižnice, koji je kao redovnik trinitarac bio izabran za vrhovnika svoga Reda god. 1473.⁵³ Spominje se zatim *Robert Baston*⁵⁴ i niz drugih. Među francuskim karmelićanima spominju se *Laurentius Burelli* (umro 1504), zatim *Johannes Minnegod* (Diophylax), koji je umro veoma mlad (23 godine) i ostavio je djelo *Christomachia* (Lyon, 1527).⁵⁵

Karmelićani pak koji su svojom izobrazbom bili usmjereni prema Kölnu i Louvainu bili su antihumanistički raspoloženi. U spisima onoga doba spominje se da su karmelićani bili najžešći protivnici *Erazma iz Rotterdama*.⁵⁶ Tako je primjerice nakon objave Erazmova prijevoda Novoga zavjeta *Sebastian Craeys*, karmelićanski prior u Antwerpenu, priopćio da taj prijevod navješćuje dolazak Antikristov.⁵⁷ U velikim raspravama između Erazma i katoličkih bogoslovaca spominju se *Nikola Baechem* iz Egmonda (Egmondanus) i *Vincencije von Beverwijck* posebice u raspravama u Wormsu (1524) i za žestokih svađa god. 1524. i 1525.⁵⁸

Prirodnim znanostima pridonosili su u ono doba karmelićani *Guiliano Ristori* (1492–1556), redodržavnik toskanski, kojemu je Cosimo dei Medici povjerio stolicu zvezdoznanstva na sveučilištu u Pisi, zatim je u Firenzi bio profesor i dekan na sveučilištu. Ostavio je djela u kojima tumači Ptolomejeve zasade; primjerice *Lectura super Ptolomei quadripartitum*.⁵⁹

Francesco Giuntini (1520–1590) obukao je karmelićansko odijelo u Firenzi, stekao je visoku naobrazbu i doktorat (1554). Istupio je zatim iz Reda i oko 1570. priklonio se protestantizmu. Kasnije se vratio u Crkvu i bio je u službi Henrika III. Njegovi radovi objelodanjeni su u dva sveska pod naslovom *Speculum astrologiae*.

⁵² Nav. dj., ondje.

⁵³ Jean Dolenge de St. Joseph, *Robert Caguin*; A. Emmen, *Doctrina et cultus Immaculatae Conceptionis* (342 f), MHC 514.

⁵⁴ Thomas Wright, *The Political Songs of England*. London, 1839.

⁵⁵ O Erazmu Rotterdamskom, Martinu Lutheru i gibanjima koja su potaknuta njihovim spisima napisane su brojne rasprave na hrvatskom jeziku.

⁵⁶ P. S. Allen, *Opus epistolarum Desiderii Erasmi*, I–XII. Oxoniae, 1906–1958, III, 601.

⁵⁷ Usp. J. Smet, U. Dobhan, nav. dj., 219–226.

⁵⁸ Telesforo Fiorentini, *Il Padre Giuliano Ristori*, ILNC, I, (1915), 168–170.

⁵⁹ Usp. J. Smet, U. Dobhan, nav. dj., 225–228.

Paolo Antonio Foscarini (umro 1616) rodom je iz Montalta (Calabria). Postao je karmelićanin kalabrijske redodržave, a poznat je po svojim spisima *Lettera sopra la mobilita della terra* (Napulj, 1615) u kojima sedamnaest godina prije Galileja raspravlja o heliocentričnom sustavu.

Giulio Cesare Vanini (1585–1619) rođen je u Taurisanu (Lecce), stupio je u Red u Napulju, a naobrazbu je stekao u Napulju i Padovi. U Napulju je stekao doktorat, puno je putovao, bio je u Njemačkoj i Nizozemskoj. U svome znanstvenom radu više je filozof nego prirodoznanstvenik. Pozorno je pratio naravne pojave u životinjskom svijetu. Čini se da je bio nestalan jer je bez dopuštenja poglavara s redovnikom otišao u Englesku gdje je istupio iz Reda, upao u neprilike i dopao tamnice. Kad je pušten na slobodu, otišao je u Francusku i ondje radio kao liječnik, ali 19. veljače 1619. spaljen je kao krivovjerac i bogohulnik. Ostala su mu djela *Amphitheatre of eternal providence* (1615) i *Dialogues* (1616).

Spomenuti pisci i djela nisu bliski hrvatskim znanstvenicima, ali su djela sačuvana u drugim zemljama kao znanstvena baština.

U samostanskim ljetopisima sačuvani su iz XIV. i XV. stoljeća nekrolozi glazbenika koji su obavljali službu orguljaša u crkvama i oratorijima. Među njima je prvi *Bartolino* (Bartolomen) iz Padove (1381–1410). Skladao je balade i madrigale, a o njemu i njegovim djelima sudi se da pripadaju zadnjem naraštaju skladatelja koji pripadaju talijanskoj *Ars nuova*. Drugi je pak Englez koji je svoj život proveo u Italiji – *John Hothby* (umro 1487). Proputovao je Španjolsku, Francusku i Njemačku, ali je glazbenu naobrazbu stekao u Oxfordu. Pisac je brojnih teoretskih glazbenih spisa i skladbi. – Posebice se spominje *Johannes (Ivan) Bonadies* (1450–1500); bio je karmelićanin i između 1473. i 1474. boravio je u Mantovi, Padovi i Raggiju. Od njega je ostala antologija *Regula cantus*, vrijedno djelo iz XV. stoljeća.⁶⁰

Osim pisaca i skladatelja treba spomenuti slikare, među kojima je *Filippo Lippi* koji je ostavio svoja djela u Firenzi i Pratu.⁶¹ Karmelska crkva u Firenzi i danas se zove *Carmino*, a djelo je renesansne umjetnosti u kojoj su djela minijaturista *Michela del Biscu da Ponzano* i *Francesca di Lambertuccija*.⁶²

Složenost društvenih, crkvenih i umjetničkih (književnih, slikarskih, kiparskih i glazbenih) zbivanja u humanističkom raspoloženju i renesansnim ostvarenjima nije protumačena u ovom radu. Nije razlog samo u obilatoj, bogatoj literaturi o pitanjima onoga doba nego i u brojnim prikazima crkvenoga

⁶⁰ Benedickt Zimmerman, *La cultura musicale dell'Ordine dei Carmelitani*, RSC, s(1929), 168–181.

⁶¹ Paolo Caioli, *Uno sguardo sulla vita di Fra Filippo Lippi*. Carmelus, 5(1958), 30–72.

⁶² Giuseppe Bacchi, *Miniatori Carmelitani. Il Monte Carmelo*, 106(1924), 197–199, 256–260.

života u kojemu se rodila velika razdioba zapadnog kršćanstva, ponajviše u tumačenju Sv. pisma, dogmi (protestantizam), zatim društvenim nemirima (bune, ustanci). Karmelićani nisu ostali izvan događaja, ali su svojim nutarnjim redovničkim ustrojem, kontemplativno-pustinjačkim načinom života odolijevali nasrtajima raspjevane renesanse.

4. *Pisci filozofskih i bogoslovske rasprava, crkveni naučitelji*

a) Povijest karmelićana pruža obilatlu građu za promišljanja o stanju u crkvenim redovima tijekom XIV–XV. stoljeća. Opće društveno stanje u europskim državama (gospodarski, vjerski život, ratovi) obilježeno je nesuglasicama, raskolima, vjerskim ratovima što sve nije pridonosilo opsluživanju pravila crkvenih redova niti očuvanju stege u samostanskim zajednicama. Ne upuštajući se u slijed događaja niti u prosudbu o razlozima nezdrava stanja među samostancima ipak se mora zaključiti da su crkvena poglavarstva poticala obnovu u redovničkim zajednicama: obavljani su kanonski pohodi među pavlinima, franjevcima, dominikancima pa tako i među karmelićanima. Stoga se u povijesti karmelićana razlikuju dva razdoblja: prvo od osnutka do obnove, drugo pak od obnove do naših dana. No, treba upozoriti na to da se od terezijanske obnove Red podijelio u dva ogranka: obuveni (*calceati*) redovnici, koji nisu prihvatili obnovu Terezije Avilske, te bosonogi (*discalceati*), koji su prihvatili strože opsluživanje Prvotnog pravila. Zanimljiva je uloga karmelićanke *Terese de Cepedy y Ahumada*, koju bosonogi redovnici zovu majkom obnoviteljicom. Žena iznimnih sposobnosti i odlučna obnovila je najprije ženske karmelićanske samostane, a uz pomoć Ivana de Yepes (Ivana od Križa) i dio muških. O njima kao spisateljima bit će još spomena, ali je jamačno uputno upozoriti na žensku granu Reda, na bosonoge karmelićanke.

b) Karmelićanke su nastale od raznih skupina žena koje su po privatnim kućama nastojale u svijetu zajedno živjeti prema uredbama karmelskoga reda, u povezanosti s pokojim muškim samostanom i njegovim poglavarstvom. Zasluga je Ivana Soretha što je već tu i tamo postojeće zajednice juridički okupio. To je postigao uz pomoć pape *Nikole V*, koji je objavio bulu *Cum nulla* kojom proširuje ovlasti generala i provincijala Karmelskoga reda. Takve ovlasti, tj. ovlasti da ustanove žensku granu svoga reda, imali su i dominikanci i augustinci. Među prvim tako osnovanim ženskim samostanima jesu oni u Firenci, zatim u Nizozemskoj 1453, u Francuskoj 1461, a u Španjolskoj, u Barceloni 1346.

Ženski ogranak Karmela, redovnice karmelićanke brzo su se raširile po Europi (Nizozemska, Španjolska, Bavarska, Italija i dr.). U Hrvatsku su karmelićanke stigle iz Austrije zaslugom zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca (Brezovica, Marija Bistrica, Kloštar Ivanić, Remete, Sarajevo).

c) Pripomene o karmelićankama bile su potrebne jer je ženska grana Karmela, poglavito redovnice koje žive u strogoj papinskoj klauzuri, pridonijela očuvanju i skrbi o vjernosti Prvotnom pravilu. Budući da se u ovom radu žele zabilježiti podaci o sastavnicama, posebice filozofskim i bogoslovskim, u karmelićanskom životu, treba priznati da su karmelićanke začele temeljitu obnovu (kako je već spomenuto) vraćajući se temeljnim načelima kontemplativnoga duhovnog života. Prinos je bio velik, jer iz samostana karmelićanki izrasle su dvije crkvene naučiteljice: *Theresa de Cepeda y Ahumada* i *Marie Françoise Therese Martin*, a radi se o uzdignuću na čast crkvene naučiteljice *Edith Stein*. Iz muške grane karmelićana naučiteljem Crkve proglašen je *Ivan de Yepes – sv. Ivan od Križa*.

1. *Teresa de Cepeda y Ahumada*, poznata kao *Terezija Avilska*, koju karmelićani zovu svojom redovničkom majkom, rođena je u Avili god. 1515. (Otac don Alonso Sanchez de Cepeda bio je unuk toledskog židovskog trgovca koji je prihvatio katoličanstvo). Odgojena u obitelji čvrstih katoličkih načela Terezija je najprije bila gojenica augustijanki, a 2. studenog 1535. pristupila je karmelićanima u Avili. Nakon raznih osobnih doživljaja i razmišljanja odlučila se u jesen 1560. pristupiti obnovi bosonogih karmelićanki nasljeđujući i obdržavajući Prvotno pravilo Karmela. Utemeljila je petnaest obnoviteljskih samostana, a Ivan od Križa bio joj je izvršni suradnik u obnovi muške grane.

Brojne su nezgode i pogibelji koje je Terezija morala prevladati. U povijesnom razdoblju kada je živjela Terezija Avilska na španjolskom području iznimno je gorljiva bila inkvizicija (pokrenula je postupak i protiv Terezije god. 1576), a avilsku redovnicu životopisci opisuju da je »žena nepokorna i tvrdoglava, koja ide okolo kršeći dekret Tridenta...«. ⁶³

Terezija Avilska umrla je 4. listopada 1582. u dobi od 67 godina (Grgur XV. proglasio ju je svetom 1622, a Pavao VI. naučiteljicom Crkve, 1970). Iznimno zauzeta oko obnove Reda, Terezija je ostavila brojne spise (poslanice i pisma). Prema nekim piscima i istražiteljima ukupni broj Terezijinih spisa kreće se oko petnaest tisuća. ⁶⁴

Svojim duhovnim i autobiografskim djelima Terezija Avilska pripada vrhu španjolske i svjetske književnosti. Djela su joj prevedena na brojne jezike i tiskana u bezbroj izdanja.

U *autobiografiji Moj život*, u spisu pisanom 1562. i 1565. Terezija opisuje svoj život, način moljenja i milosti primljene od Gospodina. Bogoslovski spis, često spominjan u raspravama o duhovnosti, *Put k savršenstvu*, sastavljen između 1562. i 1564. i tiskan 1583, otkriva Terezijina razmišljanja o molitvi kao putu do sjedinjenja s Bogom. Izrazito bogoslovski spis *Knjiga utemeljenja*, za-

⁶³ Carmel, 4/1981, 19.

⁶⁴ M. Auclair, *Život svete Terezije Avilske*, Zagreb, 1970.

počet 1573, a objavljen 1610, sadrži zgrade vezane uz Terezijina putovanja i utemeljenja samostana. Nabožni španjolski zemljopis s obiljem podataka o crkvenom i društvenom životu XVI. stoljeća *Stan duše* ili *Nutarnji grad*, sastavljen 1577, tiskan 1588, sadrži Terezijin nauk o molitvi i duhovnom životu. U djelu se duša uspoređuje s gradom (dvorcem) od sedam stanova. Zapravo se radi o sedam molitvenih stupnjeva koji vode sjedinjenju s Bogom, o sadržajem, uputama i osobnim iskustvom izrazito kontemplativnom duhovnom životu. Terezija je ostavila i niz spisa i brojna pisma koja pokazuju svetičino zanimanje za najrazličitije probleme onoga vremena.

Unatoč općenitog zaključka da je »torastička renesansa« započela već prije Tridentskog sabora (1545–1563), koliko sam mogao zaključiti, u hrvatskoj bogoslovnoj literaturi nema cjelovitog prikaza terezijanskih bogoslovskih razmišljanja (unatoč znanstvenom skupu održanom u povodu 400. obljetnice smrti sv. Terezije Avilske u Zagrebu, 10–11. XII. 1982) i bogatog iskustva kontemplativnoga života.

Jezikoslovci misle da je španjolski jezik u Terezijino doba najrazvijeniji narodni jezik u Europi. Povjesničari književnosti i arhivisti kažu pak da je kastilijanski jezik u XVI. stoljeću puno sličniji suvremenom španjolskom od Marulićeva ili Vramčeva jezika u odnosu na suvremeni hrvatski. Kultura većine Španjolaca u Terezijino doba plod je usmene predaje, koja se stjecala u obiteljskoj, staleškoj ili župskoj sredini. Crkva je značajan faktor u odgoju španjolskog naroda, jer propovijedanjem, katehizacijom, sakramentima, hodočašćima i svugdje nazočnom crkvenom umjetnošću bitno utječe na uljudbu pojedinaca i društva. U tom kontekstu djela Terezije Avilske idu zajedno s najvećim dostignućima literarnog genija Matea Alemana, Garcilasa de la Vega, Miguela Cervantesa, Luisa de Gongora, Pedra Calderona de la Barca i drugih koji su perom proslavili španjolsko ime.⁶⁵

⁶⁵ P. Lauzeral, *L'hispanité de Thérèse d'Avile Carmel*, 2/1982. 74 – E. R. *Thérèse d'Avile*. La grande encyclopédie. Librairie Parousse, Paris, 1976, str. 11882 – Treba pripomenuti da je popis Terezijinih djela na hrvatskom jeziku objelodanjen god. 1983. ovako:

Izbornik	Hrvatski naslov
VIDA	Moj život (Knjiga o ž.)
CAMINO	Put k savršenosti
FUNDACUINES	Osnuci (Knjiga o osn.)
MORADAS (Castillo int)	Zamak duše (Duševni grad)
AVISOS	Upute
CARTAS	Pisma
POESIAS	Pjesme
CONCEPTOS	Misli o ljubavi Božjoj
EXCLAMACIONES	Vapaji duše Bogu (Poklici)
RELACIONES	Izvjeshća (Izvjeshćaji)
MODO DE VISITAR	Samostanski pohodi
CONSTITUCIONES	Ustanove

2. *Ivan de Yepes – Ivan od Križa* bio je suvremenik Terezije iz Avile. Prema povijesnim vrelima rođen je sredinom (14. ili 25. lipnja) 1542. u gradiću Fontiverosu, u staroj Kastiliji, u Avilskoj biskupiji, u plemićkoj osiromašenoj obitelji. Obitelj se poslije preselila u Medinu del Campo. Ondje se mladi Ivan bavio različitim poslovima (kod tesara, krojača, rezbara). Spominje se njegova bolničarska služba i izobrazba. Prema podacima 24. veljače 1563. obukao je karmelićansko redovničko odijelo, a god. 1567. postao je svećenikom; za vrijeme stjecanja izobrazbe bio je uzoran i sjajan đak. U Medini del Campo susreo se s Terezijom iz Avile i prihvatio je njene zamisli o obnovi Karmela. Kada je 28. studenoga 1568. u naselju Durnela utemeljen prvi samostan obnovljenih bosonogih karmelićana Ivan je bio među njima pod imenom *Ivan od Križa*. No, nesporazumi i nesnošljivost između pristaša obnove i protivnika priskrbili su Ivanu od Križa brojne neugodnosti i poteškoće: bio je redovnički utamničnik u Toledu, proveo je kao utamničnik devet mjeseci mučen glađu i bičevanjem. No, terezijanska obnova nije se mogla zaustaviti. Nicali su po Španjolskoj novi samostani (Alcala de Henares, La Roda, Granada, Sevilla i dr.). Ivan je bio zauzet za obnovu, obnašao je različite službe u Redu. Životopisci spominju da je u redovničkim samostanskim učilištima predavao filozofske i bogoslovske kolegije (nažalost, nema opsežnijih i temeljitijih rasprava o tome). Za konačno svoje boravište izabrao je samostan u Ubedu, gdje je umro 14. prosinca 1591. iscrpljen patnjama i životnim nedaćama.⁶⁶

U promatranju životopisa i rada Ivana od Križa treba imati na umu da je bio umjetnička narav. Među raznim zanatima i umijećima u kojima se okušavao kao dječak posebice se isticao u rezbarstvu i slikarstvu. No on je bio isto toliki pjesnik koliko i likovni umjetnik. Čutio je u sebi poticaje pjesmama izricati ono što se događalo u njegovoj duši. Njegovi mistični spisi samo su naknadna tumačenja neposrednoga umjetničkoga, pjesničkoga izraza. Najpoznatija su mu djela u španjolskoj i svjetskoj književnosti: *Subida del Monte Carmelo* – Uspon na goru Karmel; *Noche oscura* – Tamna noć; *Cantico espiritual* – Duhovni spjev; *Llama de amor viva* – Živi plamen ljubavi.

Djela Ivana od Križa objelodanjena su na hrvatskom jeziku u Splitu 1976–1978. Prevoditelj je Andrija Bonifačić (naklada »Symposion«).

Ivan od Križa nije samo *doctor mysticus*, kakvim ga je proglasila Crkva, nego je mislilac, kontemplativac o kojemu se povremeno piše i u nas, ali o kojemu nema cjelovitijih rasprava, poglavito o njegovim spisima, mističnim iskustvima, o odnošajima bogoslovskih proučavanja glede mistike.⁶⁷ No, u

⁶⁶ E. Stein, *Znanost Križa*. Zagreb, 1983, 26 sv. – Usp. A. Sekulić, *Karmelićanski prinosi hrvatskoj kulturi*. Zagreb, 2001, 77–106.

⁶⁷ U Zagrebu je bio znanstveni skup o Ivanu od Križa (1992), ali zbornik radova nije dosada objelodanjen.

doba sučeljavanja s protestantskim učenjima, u raspoložnjima završenog Tridentskog sabora, ne može se i ne treba tražiti u Ivanovim spisima nešto izvan »tomističkog« usmjerenja.

3. *Françoise Marie Thérèse Martin – Terezija od Djeteta Isusa* – druga je redovnica karmelićanka koja je uzdignuta i proglašena *tituli doctoris Ecclesiae universalis* (1997). Širom svijeta je pak poznata i štovana kao sv. Mala Terezija. Naime, bila je kratka života: rođena je 2. siječnja 1873. u Alençonu (Francuska), a umrla je 30. rujna 1897. u 24. godini života. Ne prebirući po brojnim podacima iz životopisa Male Terezije (brojni napisani životopisi), treba ipak imati na umu da je u travnju 1888. stupila u redovničko pripravnništvo u Lisieuxu, zatim je obavila novaštvo i 8. rujna 1890. položila zavjete redovnice stroge klauzure. Obavljala je razne službe u samostanskoj zajednici, razboljela se i navečer spomenutog dana umrla je mlada, no očito darovita i uzorna redovnica. Crkva je Tereziju iz Lisieuxa uzdigla na čast blaženice (29. travnja 1923), a isti papa Pijo XI. proglasio ju je sveticom (17. svibnja 1925). O stotoj pak obljetnici smrti proglašena je naučiteljicom Crkve, kako je već spomenuto.

Za života je napisala brojna pisma, pjesme i prozne sastave. No, nema izričito filozofskih ni bogoslovskih spisa. Treba među *Manuscripts autobiographiques* razlikovati tri skupine rukopisa: A (iz godine 1895. naslovljena majci Agnezi od Isusa), rukopisna skupina B (iz rujna 1896. naslovljena redovničkoj sestri Mariji od Presvetoga Srca), treća je skupina C (iz lipnja i srpnja 1897. naslovljena redovničkoj majci Mariji Gonzague). Cjelokupna Terezijina djela objelodanjena su u osam svezaka s ukupno 4970 stranica. Svečano, cjelovito izdanje djela Terezije iz Lisieuxa u jednoj knjizi *Les oeuvres completes en un volume (Totum)* ima 1670 stranica na biblijskom papiru, form. 145 × 200.

U nas, na hrvatskom jeziku prvi su tekstovi o Tereziji iz Lisieuxa napisani god. 1923. – a šesnaest njezinih pjesama objelodanjeno je god. 1925. Zatim su slijedili prijevodi i rasprave sve do najnovijih *Izabranih pjesama* i *Povijesti jedne duše*.

Terezija je bila u svojim dubinama vezana finim nitima lirskih raspoloženja,⁶⁸ ali je prvi prevoditelj njezinih pjesama Milan Pavelić upozorio na to da »njezine pjesme ne treba mjeriti« mjerilom svjetske umjetnosti. »Nema tu ni kakvih osobitih misli ni silovitog poleta ni kićena ruha«⁶⁹. Dodao bih međutim da ima iskrenosti, jednostavne i ljudske iskrenosti, kako je sama zabilježila: »Moja je nakana bila da iskažem svoje osjećaje – ili bolje osjećaje

⁶⁸ Prije tridesetak godina u jednom sam svom članku nazvao Malu Tereziju Svecicom osmijeha zbog vedrine, jednostavnosti i srdačnosti.

⁶⁹ *Četrnaest pjesama svete Terezije od Malog Isusa*. Zagreb, 1928. (Predgovor Milan Pavelić).

karmelićanke – da bih odgovorila željama svojih sestara⁷⁰. Sustavne obradbe bogoslovnih pitanja doista nema u Terezijinim spisima. Unatoč priznanju pjesnika Ch. Péguya da se sudbina ukorjenjuje u jednu zemlju, razdoblje i obitelj te da je osoba dužnik povijesti i naslijeđa; nitko naime nije otok nego dio zajedništva i života, pa je tako i Mala Terezija dio vremena, redovničkog i crkvenog zajedništva. Već od djetinjstva nosi sa sobom pečat obiteljskog života (otac joj je strog, majka brižna, ali jaka), osmijeh djetinjstva i vedrine, u Karmelu pak nalazi sebe, čuva cjelovitost svoje osobe u raznim prigodama i službama o čemu govori u svojoj knjizi *Povijest jedne duše*. Djelo je poznato diljem svijeta, prevedeno je i na hrvatski jezik.

U francuskoj i svjetskoj književnosti pribavila si je mjesto među darovitim piscima. Duhovne misli i osobni život donijeli su joj priznanje naučiteljica Crkve.

4. *Edith Stein – Terezija Benedikta od Križa* uzdignuta je na čast svete Katoličke crkve. Brojne su još žive osobe koje su je poznavale. Rođena je 12. listopada 1891. u Bratislavi, u židovskoj obitelji. U pučkoj je školi i gimnaziji rodnoga grada. Ondje je i studirala od 1911. do 1913. Zatim je prešla na Sveučilište u Göttingenu, gdje je studirala filozofiju, psihologiju, povijest i njemački; god. 1915. stekla je pravo *docendi* (facultas docendi – pravo poučavati). Poslije stjecanja stupnja doktorata u Freiburgu preselila se 1916. u spomenuti grad kao asistentica svoga učitelja E. Husserla. Poslije je djelovala u Speyeru i Münsteru. Najplodnije su godine znanstvenog rada Edith Stein između 1928. i 1933. U tridesetoj godini života, na Novu godinu 1922. prešla je na katoličanstvo, a 15. travnja 1934. stupila je u Karmel u Köln-Lindenthalu, uzimajući redovničko ime Terezija Benedikta od Križa. Unatoč oprezu njemačka tajna policija uhitila ju je 2. kolovoza 1942, a nekoliko dana poslije (17. kolovoza) odvedena je u Oświęcim gdje je oko 10. kolovoza 1942. ugušena plinom i spaljena. Od svojega rada *Zum Problem der Einfühlung – Inaugural Dissertation*; Halle, 1977⁷¹ – Edith Stein bila je posebice sklona pedagoškoj dubinskoj psihologiji, a prosuditelji njezinih djela misle da je usmjerila svoj rad prema modernoj filozofiji u fenomenološkom smjeru. Treba spomenuti djela: *Aufbau der menschlichen Person* (»Struktura ljudske osobe« – rukopis predavanja u zimskom semestru 1932/33. na Njemačkom institutu za znanstvenu pedagogiju, Münster); *Theologische Anthropologie* (nedovršeni rukopis predavanja u ljetnom semestru koje nije održano, jer joj je oduzeta služba docenta); *O vjeri, znanju, spoznavanju* (ulomak jednog rukopisa iz god. ca 1932–33); *Endliches und Ewiges Sein* (»Konačno i vječno bivstvo«) 1936; *Wege der Gotteserkenntnis*, 1941. (»Putovi spoznaje Boga«). Vještinom uživ-

⁷⁰ Mala Terezija, *Izabrane pjesme*. Zagreb – Remete, 1997, 84.

⁷¹ Prema: Edith Stein, *Selbstbiographie – handgeschriebenes Manuscript in Husserls-Archiv*.

ljavanja i analitičkim objašnjavanjem *Kreuzeswissenschaft* ukazuje na disertaciju iz 1917. »Zum Problem der Einführung der Psychologie und Geisteswissenschaften« (*Jahrh. f. Philos. u. Phänom. Forschung*, 1922. – »Prilozi k filozofskoj podršci psihologije i duhovnih znanosti«, Godišnjak za filozofska i fenomenološka istraživanja). Napokon prijevod pjesama sv. Ivana svjedoči o genijalnom daru jezičnog uživljavnja E. Stein kao prevoditeljice sv. Tome iz Akvina (*Quaestiones disputatae de veritate* – »Pitanja o istini o kojima se raspravlja«, 1931–1932), *Areopagita* (rukopisi: *Briefe des Areopagiten*, ca 1933; *Himmliche Hierarchie*, ca 1933; *Kirchliche Hierarchie*, 1934. – »*Areopagitova pisma*«, »Nebeska hierarhija«, »Crkvena hierarhija«) i kardinala Newmana (*The Idea of a University*; 1933–1934).

Budući da je Edith Stein suvremena učena žena, koja se uključila u znanstveni i odgojni rad, treba se nadati da će na hrvatskom biti objelodanjena rasprava i prosudba mudroslovnih razmišljanja da bi se vidjelo koliki je njen prinos napretku filozofskih promišljanja i odgoja intelektualaca XX. stoljeća.⁷² Među karmelićanima i karmelićankama učvršćena je nada da će mučenica i sveta redovnica Edith Stein biti uzdignuta na čast naučiteljice Crkve.⁷³

d) Pri spomenu prinosa karmelićana filozofskim i bogoslovskim znanostima istaknute su osobe koje su doista utvrdile mjesto u svjetskoj književnosti i znanosti. No, treba prihvatiti činjenice da su se u strogom kontemplativnom ozračju, u Redu koji slovi kao jedan od najstrožih u Kat. crkvi dosada vinule do naslova crkvenih naučitelja dvije redovnice: Terezija Avilska i Terezija iz Lisieuxa, a Ivan od Križa je proglašen čašću *doctor mysticus*. Uz ponos Reda na svoje dosadašnje naučitelje (pripadaju romanskom jezičnom području) ostaje pomalo neugodna spoznaja da su među Hrvatima dosada njihova djela bez studijskih, znanstvenih obrada.

5. Rad karmelićana među Hrvatima

a) Potrebno je imati na umu činjenicu da su karmelićani relativno mlada redovnička zajednica, koja na hrvatskome području djeluje stotinjak godina u muškim samostanima u Somboru, Remetama, Krku i Šinama (prema kazivanju sada je u tijeku ustroja još jedna zajednica), dok su ženski samostani stroge klauzure u Brezovici, Mariji Bistrici, Kloštru Ivaniću, Remetama (privremeno) i Sarajevu.⁷⁴

No, raširenost karmelićana nije se tijekom povijesti mogla nadmetati niti uspoređivati s nizom drugih crkvenih redova (primjerice franjevac, domini-

⁷² Usp. E. Stein. *Znanost križa*. Zagreb, 1983. (priredio Jakov Mamić)

⁷³ A. Sekulić, *Karmelićanski prinosi hrvatskoj kulturi*. Zagreb, 2001, 129–382.

⁷⁴ A. Sekulić, *nav. dj.*, 130.

kanaca, poslije isusovaca). Međutim, u austrijskim i negdašnjim njemačkim državama bili su veoma poznati. Poznati su bili samostani u Grazu, Innsbrucku, Münchenu, Regensburgu i drugdje. – Na hrvatsko-ugarskom državnom području kasno su utemeljeni samostani u Budimpešti, Đuru (u XIX. st.) i napokon u Somboru (prvih godina XX. st.). Zanimljivo je stoga pripomenuti da su rijetki hrvatski redovnici stupali u samostane izvan našega područja (doduše, poznata su i često spominjana dvojica: Ivan Vezdin i kasnije Tome Stantić).

Nakon dolaska u Remete i postupnoga razvitka Reda jačala je djelatnost karmelićana pa se u katoličkim glasilima javljaju imena: Ante Stantić, Vjenceslav Mihetec, Ivan Keravin, Zdenko Križić, Jakov Mamić, Mato Miloš, Jure Zečević i drugi. Sadržajno ostaju svi pisci u okvirima duhovnih rasprava i članaka. Mladi redovnici svojim bogoslovskim i povijesnim raspravama ostaju u obradbi crkvenih bogoslovskih i mudroslovnih proučavanja. No, danas ih potpisuju svojim osobnim (i redovničkim) imenima, surađuju u znanstvenom i duhovnom životu svoga Reda i našeg naroda.

b) Istražujući podatke o karmelićanima »otkriveno« je nekoliko redovnika terezijanskog Karmela, koji nažalost nisu ostavili znanstvenog traga. Prema podacima austrijskog redovničkog ljetopisa prvi se spominje po rođenju Hrvat (god. 1595) koji je već 1639. umro u Pragu (od kuge). Drugi je bio svećenik i rođen je 1621, umro je pak 1675. Za Mateja *Solara* iz Križevaca znade se rođenje (1659) i smrt (1690). Iz Požege je bio *Faustin Tubić* rođen 1847, a umro 1881.⁷⁵ No, svojim radom, raspravama i značenjem ističe se *Ivan Filip Vezdin* u redovništvu nazvan *Pavao od sv. Bartolomeja*.

c) *Vezdin* (1748–1806) je gradišćanski Hrvat iz Donje Austrije. Pristupio je karmelićanima u Linzu (1768), a stjecao je izobrazbu u Šopronju, Linzu i Pragu (gdje je već god. 1379. bilo najviše redovničko učilište). Istočne jezike učio je u Rimu, a onda između 1776. i 1789. proveo kao vjerovjesnik na makarskoj obali. Poslije svoje službe u misijama živio je u Firenzi i Rimu gdje je umro 7. siječnja 1806. Od šezdesetih životnih godišta proživio je kao redovnik trideset, u misijama pak petnaest.

Budući da je nedavno objelodanjena bibliografija Vezdinovih djela⁷⁶ te da je istaknuta njegova učenost i sklonost kritičkoj prosudbi, treba pripomenuti slijedeće: Vezdina je osobno (kao redovnika, vjerovjesnika i znanstvenika) poticala na razmišljanje dopuštena usporedba indijske i europske mitologije, poglavito vjerovanja i bogoslužni običaji. U općim već spomenutim europskim filozofskim raspravama o naravi indijskih religija i društva Vezdin je pridonio razmišljanjima o *Bogu* kojemu je priznavao stvoriteljsku moć, go-

⁷⁵ Ondje.

⁷⁶ Usp. A. Sekulić, *nav. dj.*, 141–144.

spodstvo nad životom i smrti, nad vremenom i vrjednotama. Učeni *carmelita discalceatus* u svome djelu *Systema Brahmanicum* (1791) ostaje dosljedan vjernik, ali otvoren za nove spoznaje koje su mu ponudili suvremeni indijski izvori i bilješke. Prihvaćajući veliko indijsko leksikološko djelo Amarasimba (imena bogova, zvijezda, elemenata, znanosti, boja zemlje, svijeta, planina, rijeka, drveća, biljaka, ljudi, životinja, kasta, obreda, poljodjelskih poslova i dr.)⁷⁷ Vezdin je posjedovao tri rukopisa spomenutog klasičnog rječnika sinonima, jedan je on osobno prepisao, drugi je pak omni auro pretiosus prepisao Johann Ernst Hanxleden⁷⁸.

Kao osoba zreloga, prosvjetiteljskog stoljeća Vezdin razmišlja o Bogu, ne namećući nikome svoju vjeru, svoja razmišljanja niti pravila svoga osobnog ponašanja. Ali svaku pojavu uspoređuje s fenomenima sličnim ili srodnim, željan uvijek protumačiti ih, posebice utvrditi (definirati) njihov odnošaj i međusobnu ovisnost, smjer utjecaja. No, želi također sve uokviriti u povijesna zbivanja, premda mu pisci priznaju da je u tome »doista briljantan i uglavnom ne pretjeran«. Monoteizam Vezdina ne priječi shvatiti pravu narav hinduističkog mnogoboštva, pače pozivajući se na *vetus historia Indica (Samhavam/Purānam)*, na prve strofe u njima, tumači da se u njima izriče štovanje (*versus unum verum Deum infinitum omni sapientia repletum Parabrahma*).⁷⁹

Među mitološkim temama u knjizi na početku je trimurtija: Brahma, Višna, Šiva, koji predstavljaju zemlju, vodu i oganj. Vezdin raspravlja o atributima pojedinih bogova (u Amarasimhi) i uspoređuje ih s onima iz grčke i rimske mitologije. Primjerice Šiva je isto što i *Oziris* (Bakhus), *Kršna* je *Apolon*, *Lakšmi* je *Cerena*, *Sarasvati* je *Minerva*, *Budha/Buddha* (deveta inkarnacija Višna) je *Merkur*. Spominjući trimurtiju Vezdin je naziva *Trinitas Indica* i tumači funkcije bogova u stvaranju, održavanju i razaranju. Ipak jasno piše »*Trinitas haec nihil cum Trinitate Christiana commune habet*«. ⁸⁰

Vezdin je krenuo u Indiju kao kršćanski vjerovjesnik, ali bez ikakvih skrivenih misli o »poganima« ili »neznabošcima«, nego je ponio u svome biću puno razumijevanja, širinu pomirbenih raspoloženja (kako je već spomenu-to). On cijeni brahmansku učenost, jer su brahmani tijekom tisućljeća pronosili (i prenijeli) indijski jezik i predaju. Nema u Vezdinovu djelu teoloških rasprava, ali priklanja se onodobnim raščlambama i usporedbama indijske mitologije s klasičnim grčkim, rimskim pa i kršćanskim. U tome razmišljanju

⁷⁷ Paulinus a s. Bartholomaeo, *Sidhanham seu Grammatica Samserdamica* Romae, 1790, 62.

⁷⁸ Isto djelo, su. 13.

⁷⁹ M. Jauk-Pinhak, 255. Hinduizam u Vezdinovu djelu *Systema Brahmanicum*. Most, 10/1990.

⁸⁰ I. F. Vezdin, *Systema* (...). 64 – Isto djelo, 279.

Veždin nije bio osamljen, pa je držao da su indijska učenja starija od židovskih i kršćanskih. Filozofska učenja starih grčkih mislilaca jamačno potječu ili se naslanjaju na indijska (William Jones,⁸¹ Voltaire i dr.), misli Veždin, ali ne raščlanjuje postavke. To nije izvorno njegova misao, ali je prihvaća i priznaje nadmoć hinduizma nad kršćanskim učenjem o budućem životu.

O ljudima koje je susretao, s kojima se upoznao i kojima je trebao naviještati jednobožačku vjeru i poučavati ih novom ponašanju Veždin mirno prosuđuje, posebice u djelu *Viaggio alle Indie orientali* (Roma, 1796).

Veždin, gradišćanski Hrvat iz Donje Austrije, nije napisao pobožno ili nabožno djelo, ali je u svojim djelima bogosloveskim i filozofskim ostao u »karmelićansko-tomističkim« okvirima. No napisao je knjige pune skupljenih podataka o svijetu o kojemu se »u staroj Europi« malo zna. U njima je kao pisac sačuvao prisebnost i humanizam osobni, vjerski i redovnički.

d) Poslije Veždina nema istaknutije osobe u povijesti karmelićana među nama. Svoju izobrazbu stjecali su redovnici redovito u svojim učilištima dok nije otvoreno sveučilište *Theresianum*. Mladi hrvatski samostanci pripremali su se za svećeništvo u inozemstvu (Austrija, Italija, Izrael, Poljska). To čine i danas, jer poglavarstvo redodržave upućuje svoje pripravnike u inozemstvo; ondje se pripremaju ne samo za svećeništvo nego i za znanstveni rad. No, radovi hrvatskih karmelićana nisu poznati (pisani su najčešće na latinskom, talijanskom ili kojem drugom stranom jeziku). Ipak, svojim priložima znanstvenim i prigodnim, javljaju se češće Zdenko Križić, Jakov Mamić, Ante Stantić i Jure Zečević.⁸² Dvojica su profesori na Bogoslovskom fakultetu sveučilišta u Zagrebu (J. Mamić, J. Zečević), a mladi preuzimaju slične službe. Zanimljiv je rad Ante Stantića koji kao vicepostulator brižno skuplja građu o prvom Hrvatu karmelićaninu, o Tomi Gerardu Stantiću. Radi se o obilatim podacima o životu karmelićana tijekom XX. stoljeća (kontemplativni život, uključivanje u dušobrižničko djelovanje, u apostolat). U okvirima Bogosloveskog fakulteta karmelićani vode *Institut za duhovnost*. Jamačno je potreban veći vremenski razmak za prosudbu prinosa redovnika mlade karmelićanske redodržave u teološkim i filozofskim promišljanjima.

6. Zaglavne misli

Zamisao da se u kraćem radu prikažu filozofske i bogoslovne sastavnice karmelićana u provedbi je započeta od sažetih povijesnih tumačenja. Činilo se uputnim zabilježiti neke misli o karmelićanima općenito, da bi se zatim is-

⁸¹ W. Jones, *A Study in eighteenth Century British Attitudes to India*. Cambridge, 1968.

⁸² A. Sekulić, *nav. dj.*, 162–327.

takla kontemplacija kao sastavnica zajedništva karmelićana (dva sata dnevno razmatranja uz druge nabožne čine i molitve). Za takav život potrebna je obrazovna i duhovna spremnost. Premda se Red razvijao kao pustinjačko-kontemplativna zajednica, ipak ima u svijetu znanosti, umjetnosti i književnosti izvršne predstavnike, među kojima su oni koji su proglašeni naučiteljima Crkve (Terezija Avilska, Ivan od Križa, Terezija od Djeteta Isusa). Ivan Filip Vezdin stekao je slavu kao izvrstan jezikoslovac.

Rad karmelićana među Hrvatima u XX. stoljeću u znaku je ustroja i širenja samostalne hrvatske redodržave. Brojnim prijevodima svojih klasika, izobrazbom te raspravama i člancima sudjeluju u uljudbenom životu našega naroda pomirujući svoj pustinjačko-kontemplativni život s potrebama naroda i Crkve gdje žive.

7. Popis literature za ovaj rad

- Ambrosius a S. Teresa, OCD, *Untersuchungen über Verfasser, Abfassungszeit, Quellen und Bestätigung der Karmeliter Regel*, Carm 2 (1948), 17–49.
- Bale, John, *Collectanea*. London, 1849. British Museum Baconthrope John, *Commentariolum in Ordinis huius regulam seu expositio moralogica*. Vinea Carmela, Antverpiae, 1662., 36–41.
- Catena, Claudio, *Antiquae Constitutiones monialium Carmelitarum Analaectae Ordinis Carmelitarum Discalceatorum* 17 (1952.), 195–356.
- Cvetnić, Ilijana F., *Ostala je samo radost*. Brezovica, 1998.
- Dobhan, Ulrich – Smet Joachim, *Die Karmeliten*. Freiburg–Basel–Wien, 1981.
- Dupront, A., *La spiritualité des croisés et des pelerins d'auprès des sources de la première croisade*. Todi, 1963., 449–483.
- Edwards, Bede, *Die Regel des hl. Albert – Die Regel des Karmels*. Würzburg, 1979.
- Felibion, Michel, *Histoire de la ville de Paris*, V. Paris, 1725.
- Frank, Karl Suso, *Grundzüge der Geschichte des christlichen Mönchtums*. Darmstadt, 1975.
- Grimm, Karlo, *Što je ljudska duša? Život*, br. 2. Zagreb, 1942., 191–206.
- Hallinger Kassius, *Woher kommen die Lainebrüder?* *Analecta Ordinis Cisterciensis*, 12 (1956.), 1–104.
- Kopp, Clemes, *Elias und Christentum auf Karmel*. Paderborn, 1929.
- Leclerq, Jean, *La croisade et l'esprit de pelerinage*. Paris, 1961.
- Meersseman, Gilles, *Concordia inter quatuor Ordines mendicantes*. *Archivum Fratrum Praedicatorum*, 4 (1934.), 75–97.
- Saggi, Ludovico, *Originalo Bullae »Cummulla« qua Nicolaus Papa V. canonice intitut II et III Ordines Carmelitarum*. *Analecta Ordinis Carmelitarum calceatorum*, 17 (1952.), 191–194.
- Sekulić, Ante, *U karmelskom ozračju*. Zagreb–Remete, 1977. (pseudonim J. Šimunov).

Sekulić, Ante, *Karmelićanski prinosi hrvatskoj kulturi*. Zagreb, 2001. (popis literature na str. 359–381.)

Stantić, Ante, *Pregled povijesti Karmelskog reda*. Terezijanske obnove. Zagreb, 1982.

Stantić, Ante, *Karmelićani*. Zagreb, 1995.

FILOZOFSKE I BOGOSLOVSKE SASTAVNICE KARMELIĆANSKE DUHOVNOSTI U SVIJETU I U NAS

Sažetak

Raspored građe u radu je u sljedećim poglavljima: 1. Proslovne misli, 2. Sažeta povijesna tumačenja o Karmelićanskom redu, 3. Kontemplacija i izobrazba redovnika, 4. Pisci filozofskih i bogoslovskih rasprava; crkveni naučitelji, 5. Rad karmelićana među Hrvatima, 6. Zaglavne misli, 7. Popis literature

PHILOSOPHICAL AND THEOLOGICAL CONSTITUENTS OF CARMELITE SPIRITUALITY IN CROATIA AND ABROAD

Summary

The material in this paper is organized in separate chapters in the following manner: i) Introductory Deliberations, ii) A Historical Survey of the Carmelites, iii) Contemplation and Education of the Monks, iv) The Authors of Philosophical and Theological Treatises; Church Teachers, v) Carmelites' Work Among the Croats, vi) Concluding Deliberations, vii) Literature.